







сується спроби піддати катуванням та тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні [7, ст. 4].

Таким чином, для виконання положень Конвенції про встановлення міри покарання за вчинення зазначених суспільно-небезпечних діянь державам-учасникам, в першу чергу, необхідно визначити поняття терміну «катування» у національних нормативно-правових актах про кримінальну відповідальність.

Сучасний розвиток регіонального міжнародного права у галузі прав людини в цілому та, зокрема, права людини на свободу від катувань зазвичай пов'язують з прийняттям основоположних документів, які покликані сприяти встановленню і зміцненню інституту прав людини. Таким основоположним документом стала Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, прийнята у 1950 р. (надалі за текстом — Конвенція з прав людини або Конвенція 1950 р.). Конвенція 1950 р. стала основним фундаментальним документом регіонального характеру серед інших міжнародних інструментів та механізмів, спрямованих на боротьбу з катуванням на континенті, який служить для них відправною точкою. З самого початку ця Конвенція була утворена як система двох інститутів: Комітету для проведення первинного аналізу та Суду для ухвалення рішень. Згодом вона була реформована шляхом об'єднання їх в єдиний орган — Страсбурзький Європейський суд з прав людини.

Статтею 3 Конвенції з прав людини встановлено, що «Ніхто не повинен піддаватися катуванням та нелюдському або принижуючому гідність поведженню або покаранню». Аналізуючи практику застосування Європейським судом з прав людини положень цієї статті, можна сказати, що відповідь на питання які саме дії являють собою «катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження чи покарання», залежить від обставин справи. Однак існують стандартні підходи, визначені у справі «Ireland v. UK» (1978 р.), згідно яких названі міжнародні органи розмежовують використані у статті 3 Конвенції поняття за ступенями. Так, поняття «нелюдське або принижуюче гідність поведження чи покарання», яке використовується у статті 3 Конвенції з прав людини 1950 р. та є синонімічним з поняттям «жорстоке або принижуюче гідність поведження чи покарання», використаним в аналогічних нормах інших міжнародно — правових актів, означає спричинення особі неоправдано жорстоких фізичних та/або моральних страждань. При цьому катування є погіршеним видом такого поведження чи покарання, яке застосовується до потерпілих з конкретно визначеною метою — примусити останніх до дій, що суперечать їх волі [8].

Серед інших регіональних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини слід також відмітити Американську конвенцію про права людини 1969 р. та Африканську Хартію з прав людини та народів 1981 р.

У статті 5 Американської конвенції 1969 р. зазначено: «Кожна людина має право на повагу її фізичної, духовної та моральної недоторканості. Ніхто не повинен піддаватися катуванням або жорстокому, нелюдському або принижуючому його гідність поведженню або покаранню. Усі особи, позбавлені волі, мають право на повагу гідності, властивої людській особистості...» [9].

Стаття 5 Африканської Хартії 1981 р. наступним чином формулює заборону на застосування катувань, посягання на свободу людини та інших видів поганого поведження: «Кожна людина має право на повагу її гідності, властивої людській особистості, і на визнання його правосуб'єктності. Забороняються всі форми експлуатації та приниження людини, особливо рабство, работоргівля, катування, жорстоке, нелюдське або принижуюче людську гідність поведження та покарання» [10].

У відповідності до ч.2 ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод та п.2 ст. 27 Американської конвенції про права людини жодного відступу від дотримання зобов'язань по захисту вказаного права не допускається

навіть в період війни або іншого надзвичайного положення. Таким чином, право на свободу і захист від катувань та жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання має абсолютний характер.

Що стосується Африканської хартії прав людини і народів, вона прямо не забороняє відступу від дотримання права людини на свободу та захист від катувань в період війни або інших надзвичайних ситуацій, проте в окремих статтях цього міжнародного документу щодо здійснення деяких прав та свобод людини (ст. 11 — право вільне збиратися з іншими людьми, ст. 12 — право на свободу пересування і вибору місця проживання тощо) встановлюються обмеження на здійснення цих прав з метою охорони державної безпеки, правопорядку, здоров'я і моральності населення і захисту прав і свободи інших осіб. Отже, оскільки право людини на свободу та захист від катування та інших видів жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження та покарання таких обмежень не має, представляється, що це право повинно дотримуватися договірними сторонами при будь-яких ситуаціях.

Сучасне бачення прав людини, зокрема права людини на свободу від катувань в ісламському світі відображене у регіональних міжнародних актах, які стосуються зазначеної проблеми. Зокрема, регіональна співпраця з прав людини в мусульманському міжнародному праві представлена Організацією Ісламська Конференція. У цьому напрямі необхідно назвати такі документи, як Загальна ісламська декларація прав людини 1981 р., Каїрська декларація з прав людини в ісламі 1990 р. і Арабська хартія прав людини 1994 р.

Рівні регулювання основоположних прав і свобод людини кожним з трьох названих ісламських документів неоднакові. Кожен з них відповідає різним доктринам і баченням концепції прав людини як ісламськими державами, так і релігійними, громадськими діячами та ісламськими правознавцями. Перший з трьох згаданих документів розроблений і прийнятий на доктринальному рівні й прийнятий різними міжнародними ісламськими організаціями, що представляють ісламську громадськість. Інші два є міждержавними актами.

У відповідності до ст. 7 Загальної ісламської декларації 1981 р. заборонено застосування «психологічних або фізичних катувань, а також приниження або погроз як відносно самої особи, так і відносно її близьких або співчуваючих» [11].

У статті 20 Каїрської декларації прав людини в ісламі 1990 р. встановлено, що «Людина... не може бути піддана фізичним або психічним катуванням, а також будь-якому жорстокому, принижуючому або заперечуючому людську гідність поводженню» [12].

В той же час, Загальна ісламська декларація 1981р. не є міжнародним договором, який мав би обов'язкову нормативну силу. Крім того, А. Б. Мезяєв зазначає, що «вона взагалі не відображає точку зору ісламу як релігії або точку зору усіх мусульман», у зв'язку з чим пропонує з обережністю ставитися до назви саме Загальної декларації [13, 150].

У преамбулі Каїрської декларації підкреслюється, що вона заснована на нормах ісламу, і що основні права і загальні свободи в ісламі є частиною релігії мусульман і закріплені божественними нормами. У статтях 24, 25 цього документу також зазначено, що «усі права і свободи, обумовлені у цій Декларації, підпорядковані ісламському шаріату», і, як вказує Н. В. Жданов «ісламський шаріат є єдиним джерелом тлумачення будь-яких статей Декларації» [14, 525].

Таким чином, заборона на застосування катувань та інших жорстоких або принизливих видів поводження, проголошена у розглянутих Деклараціях, підпорядкована ісламському шаріату.

Крім перелічених вище документів, необхідно також звернути увагу на такий регіональний міжнародний акт, як Арабська хартія прав людини 1994 р. У відповідності до п.1 ст. 13 Хартії «Держави-учасниці захищають кожного, хто знаходиться

на їх території, від фізичних та психічних катувань або жорстокого, нелюдського та принижуючого гідність поводження. Вони роблять ефективні заходи з метою запобігти подібним актам; підготовка або участь в них розглядається як кримінальний злочин». Пункт 2 цієї ж статті забороняє будь-які медичні дослідження над людьми без вільно вираженої на те згоди. Також стаття 15 Хартії зобов'язує гуманно поводитися «із засудженими до позбавлення волі» [15].

Аналізуючи зазначені положення, можна побачити, що заборона розповсюджується лише на катування та інше жорстоке, принижуюче гідність поводження, проте на покарання такої заборони немає. З цього приводу, російський вчений Л. Н. Шестаков зазначив, що «Протиріччя між положеннями шаріату, які передбачають жорстокі види покарання у вигляді членопошкодження або побиття камінням, і нормами сучасного міжнародного права незаперечні... Слід звернути увагу на те, що в Хартії нічого не говориться про заборону жорстокого і нелюдського покарання, хоча подібна заборона міститься в інших міжнародних актах» [16, 67]. На наш погляд, такий підхід пояснюється особливостями мусульманського права, яке відрізняє Арабську хартію прав людини та раніше названі декларації від подібних міжнародно-правових актів інших регіонів світу.

Таким чином, на сьогодні в міжнародному праві існує достатньо велика кількість універсальних та регіональних міжнародно-правових норм, які регулюють питання дотримання державами права людини на свободу та захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, а також їх запобігання та припинення. Це свідчить про належність даного права до природних прав людини, тобто таких, що належать всім людям з народження, є невід'ємними і гарантуються законом, а, отже, їх захист і сприяння їм — головний обов'язок усіх держав. В той же час, беручи до уваги специфіку розуміння права людини на свободу та захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в ісламському світі, з одного боку, і на Заході, з другого — важливо, щоб ці відмінності розглядалися не як перешкода на шляху взаємодії та співпраці різних культур, а як підстава для обміну думками, порівняння, діалогу і збалансованого збагачення практики реалізації та гарантії цього права в усьому світі.

Разом з тим, на нашу думку, дотепер в Україні не було розроблено продуктивного системного підходу до вивчення проблеми боротьби з катуваннями та іншими видами жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження або покарання, яке має своє визначення на міжнародному рівні, у зв'язку з чим цілло проведеного аналізу було проведення теоретичного дослідження універсальних та регіональних міжнародно-правових норм, що діють в галузі боротьби з катуваннями та їх розгляд у співвідношенні між собою, що не тільки створюють необхідну правову базу для боротьби з такими суспільно небезпечними діяннями на міжнародному рівні, а й більш ефективно використовувати ці положення у внутрідержавній правовій практиці.

### Література

1. *Загальна Декларація прав людини: ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року (Док. ООН/PES/217A) // Законодавство України. — 2007. — № 8: (Правова серія «Інфодиск»).* — К.: CD-вид-во «Інфодиск», 2007. [Електронний ресурс]. — Системні вимоги: Pentium-233; 32 Мб RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з контейнера.
2. *Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права: ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року: документи ООН A/RES/2200A(XXI): ратифікована Указом Президії Верх. Ради УРСР № 2148—VIII від 19 жовтня 1973 року [Електронний ресурс]. — Там само.*
3. *Островский А. Я. ООН и права человека. — М.: Международные отношения, 1968. — 306 с.*
4. *Бородин С. В., Ляхов Е. Г. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью. — М.: Международные отношения, 1983. — 358.*

5. Токійська декларація «Основні лікарські принципи, відносно катувань та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження або покарання при затриманні та ув'язненні 1975 р.: прийнята 29 Всесвітньою медичною асамблеєю, Токіо, Японія, жовтень 1975 року // Права людини та професійна відповідальність лікаря в документах міжнародних організацій. — К.: Сфера, 1999.

6. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: Ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1975 року: резолюція 3452(XXX) [Електронний ресурс]. — Системні вимоги: Pentium-233; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з контейнера.

7. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року; Ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР № 3484—XI від 26 січня 1987 року [Електронний ресурс]. — Там само.

8. *Affaire Irlande contre Royaume-Uni. Arret. Cour Europeenne des droits de l'homme. Strasbourg. 18 Janvier 1978. Comm. Report 25.1.76, par. B. Scies B. № 23—1.*

9. Действующее международное право. Т. 2 / Сост. Колосов Ю. М., Кривчикова Э. С. — М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. — 366 с.

10. Права человека: Сборник универсальных и региональных международных документов / Сост. Шестаков Л. Н. — М.: Московского университета, 1990. — 654 с.

11. Всеобщая исламская декларация прав человека, принята 19 сентября 1981 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.ca-c.org/journal/08D1997/st\\_21\\_pravaisl.shtml](http://www.ca-c.org/journal/08D1997/st_21_pravaisl.shtml)

12. Каирская декларация по правам человека в исламе: принята 5 августа 1990 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cidct.org.ua/uk/laws/6.html>

13. Мезяев А. Б. Азиатская система защиты прав человека // Чинов П. В., Хазиева Г. Н., Мезяев А. Б., Насырова А. М. Универсальные и региональные системы защиты прав человека и интересов государства / Отв. ред. Курдюков Г. И. — Казань; СПб., 2002.

14. Жданов Н. В. Исламская концепция миропорядка. — М.: Международные отношения, 2003. — 242 с.

15. Арабская хартия прав человека: принята 15 сентября 1994 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/arabhrcharter.html>

16. Шестаков Л. Н. Ислам и права человека // Вестник Московского университета. Серия 11 / Право. — 1997. — № 5. — С. 60—73.

